

Szabó Károly¹

A katonai elhárítás három évtizede

Three Decades of Military Counterintelligence

A rendszerváltozás három évtizeddel ezelőtt zajlott eseményei máig meghatározzák életünket. Az azóta eltelt idő történései lehetőséget kínálnak annak áttekintésére, hogy az akkori események, valamint az elindult folyamatok hogyan befolyásolták hazánk politikai, társadalmi vagy akár jogalkotási történéseit. A harminc évvel ezelőtti események szinte minden területen, így a magyar titkosszolgálatok esetében is jelentős változásokat hoztak. Ez az állambiztonsági időszakból a nemzetbiztonsági szférába történő átmenet időszaka. A visszatekintés a mai nemzetbiztonsági intézményrendszer minden szereplője számára kiemelt jelentőséggel bír, hiszen lehetőséget biztosíthat az állambiztonsági és a nemzetbiztonsági tevékenység határvonalainak elemzésére. Az egy emberöltőnyi közelmúlt-történelem felidézése a nemzetbiztonsági rendszer teljes egészét tekintve ad komplex képet, azonban lehetőség nyílhat egyes részterületek külön áttekintésére is. A tanulmány ennek lehetőségét kihasználva, a magyar katonai elhárítás elmúlt harminc évével foglalkozik.

Kulcsszavak: rendszerváltás, állambiztonság, nemzetbiztonság

The events of the regime change that took place three decades ago still determine our lives. The procedures that have passed since then provide an opportunity to review how actions and ongoing processes of that time have influenced our country's political, social or even legislative proceedings. The events that happened thirty years ago have brought significant changes in almost every field, including the Hungarian secret services. This is a transition period from the state security period to the national security era. The retrospection has a great significance for all actors in today's national security system, as it can provide an opportunity to analyse the boundaries of state security and national security activities. Recalling a generation-long range of recent history gives a complex picture in the view of the national security system as a whole, but it may also be possible to survey specific subareas separately. Taking advantage of this opportunity, the study addresses the last thirty years of Hungarian military counterintelligence.

Keywords: regime change, state security, national security

¹ Szabó Károly ezredes, ORCID-azonosító:0000-0002-9177-6351

Bevezetés

Az elmúlt időszak bővelkedett a nemzetbiztonsági szférát érintő ünnepi alkalmakban. Alig egy esztendővel ezelőtt centenáriumi év keretében emlékezhetünk meg az önálló magyar katonai hírszerzés és elhárítás elmúlt egy évszázadáról. Sor került a százéves történelmi hagyaték komplex áttekintésére, egyúttal lehetőség nyílt a magyar titkosszolgálat-történet egyes korszakainak mélyebb megismerésére is.² Most egy új állomáshoz, a rendszerváltozás 30. évfordulójához érkeztünk el. Ez egyben a „nemzetbiztonság korszakának” évfordulója is. E periódus két okból különösen érdekes lehet számunkra. Az első, hogy a nemzetbiztonsági rendszerre nem tekinthetünk történelmi távlatból, hiszen a nemzetbiztonsági szféra működése maga az élő történelem, mindennapjaink meghatározója, és jelen tudásunk szerint még hosszú ideig az is marad. Másrészt, meg kell jegyeznünk, hogy a nemzetbiztonsági rendszer az elmúlt száz évet tekintve, immáron a leghosszabb időszaka a magyar titkosszolgálat történetének. Az elmúlt száz évben soha nem fordult elő, hogy egy a terminus rendszerszinten ilyen hosszú ideig működjön. A nemzetbiztonság időszaka már meghaladta az állambiztonsági időszak 28, és a két világháború közötti egységesnek tekinthető Magyar Királyi Honvéd Vezérkar 2. osztályának működésével fémjelvezhető 20 évig fennálló periódus korszakait.

A magyar titkosszolgálati szféra történetének szakaszhatárai minden esetben valamely fontosabb történelmi korszakhoz igazodnak, annak kezdetével, illetve végével esnek egybe. Az egyes korszakok esetében használt jelzők mindegyike sajátos lenyomata a kor politikai, társadalmi rendszerének. Ezek a sajátosságok soha nem írhatók le a „fekete vagy fehér” ellentéppárral. Ilyen az állambiztonságból a nemzetbiztonságba történő átmenet időszaka is.

Az állambiztonság és a nemzetbiztonság anomáliái

A mai nemzetbiztonsági szféra közvetlen történeti előzményei az állambiztonsági időszakban gyökereznek. A rendszerváltás szemszögéből elbeszélte narratívákban az állambiztonsági szolgálatok minden esetben a rendszer fennmaradásának hatékony eszközeként jelennek meg. Az állambiztonsági rendszer formációjának megszűnése ennél fogva emblematikus eleme a rendszerváltásnak. Ahogy Finszter Géza a nemzetbiztonság genezise kapcsán rámutat, a rendszerváltozással nem a korábbi szolgálatok jogutódlása történt meg, hanem teljesen új intézmények jöttek létre.³ Ebből következik tehát, hogy a nemzetbiztonsági rendszer a magyar titkosszolgálati intézmények kialakítása szempontjából markáns határvonalat jelent. A nemzetbiztonsági rendszer kialakításakor a *titkosszolgálatok* általános elméleti elhatárolása érvényesült. Ugyanakkor a rendszer atomizálásának nem elsősorban szakmai, hanem egyértelműen politikai okai voltak. A szolgálatoknak a Belügyminisztériumtól történő

² A centenáriumi év során két történeti jellegű összefoglaló munka készült: GYARAKI-ÁRVAI 2018; JAGADICS et al. 2018.

³ FINSZTER 1999, 19.

izolálása és a teljes széttagolás az öt különálló szervezet létrehozásával, garanciális fontosságú volt az adott időszakban.⁴ Az új, immár nemzetbiztonsági szervezetrendszer adó modellben tehát, a működési elven alapuló polgári és katonai, valamint a tevékenységi irány szempontjából meghatározó hírszerző és elhárító „munkamegosztás” kapta a fő hangsúlyt.⁵ Némileg átalakulva ugyan, de még ma is ez az intézmény/tevékenység felosztás a meghatározója a nemzetbiztonsági rendszer arculatának.

Ha hiteles képet akarunk festeni a 30 esztendővel ezelőtti történésekről, akkor egy fontos momentumot azért nem hagyhatunk figyelmen kívül, nevezetesen azt, hogy a nemzetbiztonság kifejezés az állampárt titkosszolgálati vezetésétől származik,⁶ és az, a rendszerváltozás időszakában vált alapvető fogalommal mind a szakmai nyelvezetben, mind pedig a jogalkotásban. Így lett legvégül e kifejezés az új rendszer névadója. Nem csoda hát, ha az állambiztonsági múlt feltárásával foglalkozó kutatók olyan megállapításra is juthattak, amely szerint a III. Főcsoportfőnökség személyi állománya – a napjainkban egyre gyakrabban felbukkanó állításaival szemben – nem tartozott a demokratikus átmenet támogatói közzé.⁷ A szoros pártfelügyelet és irányítás felbomlásával a korábban megbecsült titkosszolgálati tevékenység politikailag légüres térbe került. Ennek egyenes következménye volt szervezeteken belüli politikai és a szakmai elbizonytalanodás. Ma már látjuk, hogy mindezek ellenére az állambiztonsági szolgálatok, önmaguk meghatározásával és az új politikai elit meggyőzésével – miszerint a titkosszolgálatok tevékenységére minden hatalomnak szüksége van – jelentős hatást gyakoroltak az elmúlt három évtized történéseire. Valószínűsíthető, hogy az állambiztonsági múlt feltárását érintő narratívák ezért számítanak örökzöldnek a mai napig. Ami a szakmát illeti, fogadjuk el, hogy a nemzetbiztonsági korszak hajnalán is elhangzott az a mondat, amelyet szinte minden korszakváltás alkalmával szükségszerűen kimondtak a titkosszolgálati⁸ munka kapcsán: „Szakemberre pedig szükség van!”

A katonai elhárítás intézményi és személyi háttere

A rendszerváltás évei a katonai elhárítás számára is jelentős változásokat hozott. A tevékenységet végző III/IV. Csoportfőnökség megszűnt. Új szervezet létrehozására volt szükség. A Katonai Biztonsági Hivatal⁹ a hazai nemzetbiztonsági rendszer részeként 1990. február 14-én jött létre és egészen 2011. december 31-ig látta el feladatait. Működését tekintve a Katonai Biztonsági Hivatalt a Magyar Köztársaság katonai biztonságának fenntartásában közreműködő, a HM és az MH biztonságáért felelős kémelhárító és alkotmányvédelmi szolgálatként lehet definiálni.¹⁰

⁴ FINSZTER 1999, 19.

⁵ IZSA 2009, 34–35.

⁶ BARÁTH 2010, 21.

⁷ HORVÁTH 2014.

⁸ A titkosszolgálat kifejezés egyetlen korszakban sem került „hivatalos” használatba.

⁹ A szervezet pontos megnevezése 1990 februárjában, Magyar Honvédség Katonai Biztonsági Hivatal volt. A nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvényt hatálybalépését követően Magyar Köztársaság Katonai Biztonsági Hivatalra változott.

¹⁰ A Katonai Biztonsági Hivatal működési területeként a HM az MH határozható meg.

A katonai elhárításra, a nemzetbiztonsági rendszert érintő új helyzet mellett legalább akkora hatást gyakorolt a működési területéhez – tehát a Magyar Honvédséghez és a Honvédelmi Minisztériumhoz – való folyamatos igazodás is. E tekintetben a katonai elhárítás harminc évvel ezelőtti időszakát a nemzetbiztonsági rendszer létrehozása mellett jelentős mértékben befolyásolta a honvédelmi szférát is érintő átalakulás folyamata, amely még napjainkban is tart.

A szervezet, jogállása szerint – hasonlóan a többi nemzetbiztonsági szolgálat-hoz – a kormány irányítása alatt álló, az ország egész területére kiterjedő hatáskörrel rendelkező, önálló gazdálkodást folytató költségvetési szervként kezdte meg és végezte munkáját.¹¹

A Katonai Biztonsági Hivatal létrehozása nem volt ellentmondásoktól mentes. Erről azonban nem a szervezet tehetett. A létrehozás alapja az Alkotmány rendelkezéseire volt visszavezethető, amely magához a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvény megalkotásához kötődött. A korszakban hatályos Alkotmánynak a nemzetbiztonsági tevékenységgel kapcsolatos előírása, *A fegyveres erők és a rendőrség* címet viselő VIII. fejezetében volt található. Ennyi idő távlatából rendkívül furcsa megoldásnak tekinthető, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatok nevesítésére nem került sor, emellett pedig nem volt megtalálható benne a nemzetbiztonsági tevékenység célja és konkrét tartalma sem. Az Alkotmány szövegezésében a későbbiek során megjelent ugyan a nemzetbiztonsági szolgálat kifejezés, ám akkor a szűkítő, polgári minősítés kíséretében.¹² Az Alkotmánynak ez a fajta következetlensége azért alakulhatott ki, mert az már 1989. október 23-tól hatályos volt, miközben a nemzetbiztonsági szolgálatok még nem jöttek létre, és az elődszervezetek még a BM III. Főcsoportfőnökség keretein belül működtek.¹³ Ez a helyzet éppen a katonai elhárítás szervezete esetében teremtett sajátos helyzetet.

Az új szervezet helyzetét markánsan meghatározta az a folyamat is, amely a Magyar Néphadseregen belül már 1989-ben elindult. A honvédelmi miniszter 0044/1989. számú parancsában határozta meg az MN katonai szervezeteinek, fegyverzetének és létszámának 9%-os csökkentését. Ez a feladat „Badacsony” fedőnéven folyt. A folyamat részeként sor került a haderő depolitizálására is. Ez a „Gerecse-I” alapján került végrehajtásra. A katonai biztonsági állománynak a Belügyminisztériumtól a Magyar Honvédség állományába történő kerüléséről a 3039/1990. számú MT határozat rendelkezett.¹⁴

A KBH tehát a Magyar Honvédségen belül működő szervezetként jött létre. A katonai elhárító tevékenységet végző intézmény hivatásos állományú tagjai pedig azért nem kerültek külön nevesítésre, mert a fegyveres erők, azon belül is a Magyar Honvédség állományába tartoztak.¹⁵

A Katonai Biztonsági Hivatal élén a teljes időszak alatt a főigazgató állt, akit a honvédelmi miniszter előterjesztésére a miniszterelnök nevezhetett ki és menthetett fel.

¹¹ DEZSŐ-HAJAS 2000, 28–31.

¹² Ez a fegyveres erők, a rendőrség és a polgári nemzetbiztonsági szolgálatok hivatásos állományának jogsultságait érintő normaszövegben szerepelt.

¹³ Kivételesen alól a katonai felderítés.

¹⁴ HÜLVÉLY 2016, 84–86.

¹⁵ Ez a sajátos helyzet a mai napig, a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat esetében is változatlanul fennáll.

Az átmeneti időszakban a szervezet első vezetője Gubicza Jenő lett, akit egy politikai közjáték következtében még 1990 őszén leváltottak. A vezetői posztot egy titkoszolgálati tapasztalatokkal nem rendelkező katonai vezető, Gyarakai Károly vette át, aki 1994 nyaráig vezette a szervezetet.

A KBH vezetői posztját mintegy másfél évtizeden keresztül, 1994-től egészen 2009-ig Stefán Géza látta el. A főigazgató 2009. júniusi halálát követően Kovácsics Ferenc került a főigazgatói beosztásba. A KBH élén történt utolsó vezetőváltás 2010 nyarán következett be, amikor Domján László vehetett át főigazgatói feladatkört.

A Katonai Biztonsági Hivatal működésének teljes időszakában a főigazgatók voltak felelősek a jogszabályok és a kormánydöntések végrehajtásáért, valamint a feladatkörükbe tartozó államigazgatási terület és az alárendelt szervek irányításáért. A törvények, a jogszabályok és az állami irányítás egyéb jogi eszközei által meghatározott keretek között önálló felelősséggel vezették a szervezetet. A főigazgató tekintetében a munkáltatói jogokat, a kinevezés és a felmentés esetét kivéve, a honvédelmi miniszter gyakorolta. A főigazgató helyetteseit szintén a honvédelmi miniszter nevezte ki. A vezetői tanács tagjait a szervezet főigazgató-helyettesei, igazgatói, illetve főosztályvezetői adták. A KBH történetének 1994 és 2010 közötti időszakában a vezetői grémium az állandóság jegyében végezhetette munkáját, személyi változás alig történt.

Egy olyan hierarchikus katonai szervezet esetében, mint a KBH, rendkívüli jelentősége volt a jelképeknek. Ezek közül a KBH címere fejezte ki leginkább a szolgálat kapcsolódását az államhoz, a Magyar Honvédséghez és a történelmi hagyományokhoz. A különböző korokból származó motívumok egységes stílusba foglalva mutatták be a Katonai Biztonsági Hivatal feladatainak korszerű, de egyben a hagyományokat is figyelembe vevő értelmezését. A címer központi motívumában lévő turul a magyarság ősi címerállata volt, a jelvényen levő ábrázolás a 10. századból származó nagyszentmiklósi aranykincs 7. számú korszóján lévő alakzat stilizált változata. Karmaiban első királyunk, Szent István kardja volt látható, amely az államiság egyik jelképe. A címerpajzson a magyar nemzeti színek találhatók, a pajzs a Kossuth-címert formázta. A pajzsot a katonai dicsőség és becsület jelképeként alulról tölgy és babérlomb díszítette.

A honvédelmi miniszter által 2002-ben alapított Hajnik Pál-díj rendkívül fontos volt a katonai elhárítás szakmai közössége számára. A szakmai elismerés névadója az 1848/49-es forradalom és szabadságharc során végzett tevékenysége miatt méltán lett a haza és a biztonság ügyének állhatatos, tisztességes szereplője. A Hajnik Pál-díjat alapítását követően évente, 2010-től pedig két évente ítélik oda.

A KBH kötelékében a hivatásos állományú tisztek, zászlósok, tiszthelyettesek és közalkalmazottak dolgoztak. A hivatal állományába jelentkezőknek egységes felvételi követelmények szerinti egészségi, fizikai, pszichikai alkalmassági, és általános műveltséget mérő vizsgálaton kellett megfelelniük. Ezen túlmenően a nemzetbiztonsági ellenőrzésen is át kellett esniük.

A Katonai Biztonsági Hivatal hivatásos személyi állománya a hivatásos katonákra érvényes 2001. évi XCV. törvény szerint teljesített szolgálatot. A szolgálati jogviszonyra ezt a törvényt együttesen alkalmazták a nemzetbiztonsági törvény 6. fejezetében foglaltakkal:

Az állomány tagja, a biztonsági tiszt olyan hivatásos katona, aki katonai nemzetbiztonsági szolgálatnál határozatlan időtartamra történt vezénylés alapján teljesíti

szolgálatát. Mivel a hivatal munkatársai hivatásos katonák, ezért maradéktalanul teljesíteniük kell a hivatásosokra meghatározott követelményeket. Ez vonatkozik a szolgálati viszony létesítésére, tartalmára, módosítására, megszűnésére, az előmenetelre, az iskolázásra, a járandóságokra stb. A Katonai Biztonsági Hivatalnál a hivatásos állományú munkatársakkal szemben támasztott speciális követelmények minden elemükben és mozzanatukban egyszerre viselték magukon katonai és a nemzetbiztonsági szakmai sajátosságokat.

A szakmai tevékenység jellemzői szerint a KBH munkatársai a törvényben meghatározott nemzetbiztonsági feladatok ellátása során különleges közszolgálatot láttak el, hivatásos katonaként teljesítettek szolgálatot. A szolgálati beosztással együtt járó személyes felelősség meghaladta az állami szolgálattal járó felelősség általános mértékét, mivel az egyéni felelősségnek különleges jelentőséget adott a nemzetbiztonsági tevékenység titkossága, valamint az ország alkotmányában rögzített alapvető személyiségi jogok korlátozásával, az abba történő beavatkozással járó feladat végrehajtása.

A katonai elhárítás szervezeteinek elhelyezése alapvetően fővároscentrikus volt. A szervezet emblematikus központjának a Schweidel utcai objektum, az úgynevezett „Kifliház” számított. A KBH vezető szervei elhelyezéséül szolgáló épület egészen 2011 decemberéig volt használatban. A katonai elhárítás szervezeti egységeinek jelenlétét mindig is a honvédelmi tárca, illetve a Magyar Honvédség szervezeteinek diszlokációja határozta meg. Ennek megfelelően a főváros több helyszíne mellett többek között Székesfehérváron, Veszprémben, Cegléden, Kaposvárott, Szolnokon¹⁶ is működtek szervezeti egységek. A katonai elhárítás „tereinek” száma a rendszerváltozástól egészen napjainkig folyamatosan csökken. Ez az MH-t és HM-et érintő változásokhoz igazodott.

A KNBSZ létrehozásával a katonai elhárítás önálló központi objektuma megszűnt, a funkció az integrált szolgálat Bartók Béla úti objektumába került át.

A katonai elhárítás feladatrendszere a rendszerváltozástól napjainkig

A nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény elfogadásával,¹⁷ a magyar jogrendszerben első alkalommal jelent meg a nemzetbiztonsági szervek működését, a nemzetbiztonsági tevékenységet önállóan szabályozó olyan törvény, amely komplex, egyben részletes szabályozást is tartalmazott.¹⁸

A jogszabály preambuluma a nemzetbiztonsági tevékenységnek, a szolgálatok működésének célját az ország szuverenitásának biztosításában és az alkotmányos rend védelmében határozta meg. A nemzetbiztonsági tevékenység feladata ebben a tekintetben nem más, mint az állam önálló cselekvőképességének előmozdítása és támogatása, másrészt a veszélyeztetettség megelőzése, felderítése és elhárítása.

¹⁶ A katonai elhárítás szervezeti egységei általában azokban a helyőrségekben nyertek elhelyezést, ahol számottevő katonai alakulat működött.

¹⁷ A törvénykezés folyamatáról: HAJAS 1999, 100–101.

¹⁸ A törvényt az Országgyűlés 1995. december 19-én fogadta el.

A nemzetbiztonsági szolgálatok, köztük a katonai elhárítás feladatrendszerét ellátó intézmények alapfeladata is a fent jelzett preambulum tartalmával írható le.

A korszakra jellemző feladatrendszert több aspektusból is érdemes megvizsgálni. Ezt a tevékenységhez rendelt feladatok nagy száma mellett az is indokolja, hogy kisebb hangsúlyeltolódással ugyan, de napjaink katonai elhárítását is meghatározza.¹⁹

A KBH legfontosabb feladatának a kémelhárítást kellett tekinteni, amelynek színtere a HM és az MH területe volt.²⁰ A nemzetbiztonság elméletében a katonai elhárítás, valamint az ellenérdekelt hírszerző tevékenység leírására az ellentétes erő kifejtés jellemző.²¹ Nem véletlen tehát, hogy a normaszöveg a HM és az MH ellen irányuló külföldi titkosszolgálati törekvések felderítésére és elhárítására szabott feladatot. Sajátossága ugyanakkor e tevékenységnek, hogy tartalmában nem szűkíthető le a kizárólagos titkosszolgálati dimenzióra. Az ország katonai nemzetbiztonsági érdekeivel ellentétes tevékenységek más forrásból is eredhetnek. Idegen állam hírszerző tevékenysége alakot ölthet szélsőséges csoportok, külföldi félkatonai szervezetek, nem állami szereplők, de akár idegen hadsereg haderőnemi felderítő csapatainak tevékenységében is. A katonai kémelhárítás esetén rendkívül fontos rámutatni arra, hogy a kémtevékenység/hírszerző tevékenység, nem feltétlenül az állam- és a szolgálati titkok megszerzésére irányuló szándékos cselekvést jelenti. A prioritást jelentő tevékenység központi elemét, természetesen a kémkedés büntetnének felderítése képezte.²²

Mint arra már történt utalás, a KBH alkotmányvédelmi funkcióval is rendelkezett.²³ Ez a kémelhárítási feladathoz hasonlóan felderítő és elhárító alaptevékenységet takar. Az általános felhatalmazás alapján kijelölt feladat homlokterében az állt, hogy a Magyar Honvédséget kizárólag az alkotmányos feladatainak teljesítésére lehessen felhasználni. Egyértelmű, hogy az alkotmányvédelem körében különösen magas fokú veszélyeztetést jelent, ha a hatalomgyakorlás rendszerének megváltoztatására irányuló erőszak, vagy az azzal való fenyegetés és a szándékot megvalósító törekvés eszközeként a fegyveres erő igénybevétele is megjelenik. A veszély forrása igen változatos. A fegyveres erő ilyen célzatú megjelenési formái közé kell sorolni a haderő alkotmányellenes felhasználását éppúgy, mint a külföldi fegyveres erő országba történő behívását. A feladatkör szükségszerűen tartalmazta annak megelőzését, felderítését és akadályozását is, hogy az alkotmányos rendet veszélyeztető személyek, csoportok, szervezetek fegyverekhez, robbanóanyaghoz és haditechnikai eszközökhöz jussanak a Magyar Honvédség készleteiből.

A KBH terrorfelderítési feladatkört is ellátott.²⁴ A HM, illetve az MH szervei biztonságát érintő terrorcselekmény elkövetésére irányuló törekvések, illetve a terrorcselekmények felderítését és elhárítását célzó feladat éppen annak sajátos nemzetbiztonsági megközelítése miatt nem volt azonosítható a terrorcselekmény törvényi

¹⁹ Az 1995. évi nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló CXXV. törvényben, a Katonai Biztonsági Hivatal feladatait a 7. § tartalmazta. A mai hatályos normaszövegben ugyanez a 6. §-ban kapott helyett. A történeti hűség kedvéért a feladatok tekintetében a KBH időszakában hatályos változat tartalmát kell alapul venni.

²⁰ Az 1995. évi nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló CXXV. törvény 7. §. a) pontjában meghatározott feladat. SZABÓ 2014, 21.

²¹ Erre a katonai elhárítás esetén, kizárólag a nyomozás elrendeléséig kerülhetett sor.

²² Az 1995. évi nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló CXXV. törvény 7. §. b) pontjában meghatározott feladat.

²⁴ Az 1995. évi nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló CXXV. törvény 7. §. c) pontjában meghatározott feladat.

tényállásával. A feladat értelmezése más aspektusból is tartalmaz érdekességeket. Amíg a polgári elhárítás és a rendőrség esetében feltételekhez kötötte a terrorcselekményekkel kapcsolatos tevékenységet, addig az MK KBH felderítő tevékenysége esetén nem állapított meg ilyen korlátokat. Ennek megfelelően a katonai elhárítás minden olyan alkalommal jogosult volt eljárni, amikor a feladatkörben rögzített veszélyeztetés a működési területén jelentkezett, vagy a HM-et, illetve az MH-t érintette.

Az előző szervezeteket veszélyeztető szervezett bűnözés elleni küzdelem, a KBH által folytatott információgyűjtés során, önálló feladatként jelent meg.²⁵ A nemzetbiztonsági veszélyeket hordozó szervezett bűnözés esetében kiemelt helyet kapott az ilyen keretek között jelentkező jogellenes kábítószer- és fegyverkereskedelem. A szervezett bűnözés e két területének kijelölése nem volt véletlen. A feladat ellátásának kritikus területeit a személyi állomány, valamint a honvédségi készletek támadhatósága adta. Fentiek mellett az ország katonai biztonságának fegyverkereskedelem általi veszélyeztetettsége volt releváns. A kábítószer-kereskedelem viszonylatában a leginkább a sorkatonai állomány kábítószer-fogyasztásának megelőzése, akadályozása és az állomány védelme jelentett kiemelt feladatot.²⁶ A feladat sajátossága a kriminalizált drogprevenció tartalmában volt tetten érhető.²⁷

Az MK KBH objektumvédelmi feladatainak tartalma a nemzetbiztonsági védelem alá eső szervek és létesítmények körét érintette.²⁸ Ezek az elmúlt harminc év során igen változatos képet mutattak. A kiemelt objektumok közé tartoztak a katonai irányítás és vezetés központi objektumai, a katonai titkok védelme szempontjából fontos objektumok, a jelentős értéket képviselő haditechnikai készletek objektumai, valamint a fegyver- és robbanóanyag-, illetve más hadianyagraktárak. Ezek mellett ebbe a feladatkörbe tartoztak a katonai szállítások nemzetbiztonsági biztosítási feladatai is. A végrehajtás szempontjából az objektumvédelem körébe tartozott minden olyan cselekmény megelőzése, felderítése és elhárítása, amely valamilyen módon zavarta, vagy akadályozta a katonai szervezet ellátását, és a rendeltetésszerű működést.

A nemzetbiztonsági védelem és ellenőrzés végrehajtása a KBH-ra is rótt feladatokat.²⁹ Mindkét funkció a KBH hatáskörébe utalt személyi kört érintette. A nemzetbiztonsági védelemre vonatkozó előírásokat, a védelem alá eső tisztségeket, valamint a nemzetbiztonsági ellenőrzés szabályait és a fontos és bizalmas munkakört betöltő személyek körét, a KBH esetében is az Nbtv. mellékletei tartalmazták.

A nemzetbiztonsági védelem célja volt, hogy a katonai elhárítás, az állami élet és a közigazgatás szempontjából fontos személyek tevékenysége ellen irányuló, és az ilyen személyek tevékenységéhez kapcsolódó védett információk jogellenes megszerzését célzó leplezett törekvéseket felderítse és elhárítsa.

A hasonló filozófiát tükröző nemzetbiztonsági ellenőrzés célja, annak vizsgálatát jelentette, hogy a fontos és bizalmas munkakörre jelölt, vagy az ilyen munkakört betöltő személy minden szempontból megfelel-e az adott beosztás ellátására. Az ellenőrzés azoknak a biztonsági kockázatoknak a megállapítására irányult, amelyek által

²⁵ Az 1995. évi nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló CXXV. törvény 7. §. d) pontjában meghatározott feladat.

²⁶ SZABÓ 2008.

²⁷ LENKEY 2006.

²⁸ Az 1995. évi nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló CXXV. törvény 7. §. g) pontjában meghatározott feladat.

²⁹ Az 1995. évi nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló CXXV. törvény 7. §. h) pontjában meghatározott feladat.

az ellenőrzéssel érintett személy jogellenes céllal befolyásolhatóvá, ezáltal támadhatóvá válhatott.³⁰

A KBH-nak az eddig ismertetett feladatokon kívül számos olyan további területen is funkcionálnia kellett, amelyek valamilyen módon az alkotmányos rendet, az ország szuverenitását és a fegyveres erők biztonságát veszélyeztető bűncselekményekhez kötődtek. Ide tartoztak azok a tényállások, amelyek a nyomozás elrendeléséig kizárólag a nemzetbiztonsági szolgálatok hatáskörébe tartoztak.³¹

A szervezet struktúrája minden esetben szorosan illeszkedett a HM és az MH szervezetéhez. Fontos munkaszervezési elv volt, hogy a KBH állománya a működési területen lévő szervezeteknél látták el feladatát. A katonai elhárítás munkatársai, kizárólag nyílt állományban végezték feladatukat a honvédelmi szervezeteknél és a katonai alakulatoknál. A transzparencia elsősorban a hatékony felderítőmunkát segítette elő.

A NATO-hoz történő csatlakozás új dimenziókat is nyitott a katonai elhárítás számára. Az elmúlt évtizedekben a külföldön végzett elhárítótevékenység a világ különböző részein vállalt katonai misszióinak állandó kísérője. A magyar katonai elhárítók többek között Irakban, Afganisztánban, Koszovóban és Bosznia-Hercegovinában is teljesítettek szolgálatot. A nemzeti beosztások mellett, a NATO elhárítási funkcióit végző szervezet, az Allied Command Counter Intelligence (ACCI) kötelékében mintegy húsz éve magyar katonai elhárítók is teljesítenek szolgálatot.

A KBH megelőzési és elhárítási feladatai, néhány sajátosság miatt túlmutattak a klasszikus értelemben vett nemzetbiztonsági tevékenységen. Ennek az a magyarázata, hogy a katonai elhárítás feladatrendszerében a HM és az MH területét érintő bűnfelderítési és bűnüldözési funkciót is érvényesíteni kellett. Ennek egyszerű oka volt. A működési terület sajátos, éppen katonai jellege miatt, a rendőrség csak korlátozott mértékben lett volna képes – és lenne mai is képes – az említett feladatok végrehajtására, ezért ez a feladat a katonai elhárításra hárult. Ki kell emelni, hogy a katonai elhárítás szélesebbnek tekinthető hatásköre nem jelentette az MH és a HM személyi állományának totális elhárítását. Erre a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvényből levezethető garanciák és alapelvek nyújtottak biztosítékot.³²

Az MK KBH esetében is jelentkeztek azok az általános érvényű feladatok, amelyek minden nemzetbiztonsági szolgálatra egyaránt vonatkoztak. Ebbe a körbe tartoztak a nemzetbiztonsági feladat végrehajtásához kapcsolódó kutatási, fejlesztési feladatok éppúgy, mint az alkalmazással kapcsolatos szakmai felkészítés. Ide tartozott a katonai elhárítás minősített időszakos feladatainak meghatározása is. Ebben szerepelt a kormány, illetve az irányító honvédelmi miniszter által meghatározott feladatok ellátása. A sort, a belső biztonsági és bűnmegelőzési célú ellenőrzési feladatok végrehajtása, valamint a hivatásos állományú munkatársak szakirányú képzéséről történő gondoskodás zárta.³³

³⁰ DEZSŐ–HAJAS 2000, 65.

³¹ DEZSŐ–HAJAS 2000, 97–98.

³² Különösen a készletező adatgyűjtés tilalmára, valamint a célhoz kötöttség elvének érvényesítésére kell gondolni.

³³ Az 1995. évi nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló CXXV. törvény 9. §. a-e) pontjaiban meghatározott feladat.

Összességében elmondható, hogy az MK KBH információgyűjtési, felderítési és elhárítási feladatai viszonylag szélesebb körben kerültek megállapításra. Erre az adhat magyarázatot, hogy a KBH hatáskörébe utalt alkotmányos feladatok körét egzakt módon nem fogalmazták meg. Ez a bűnfelderítési feladatok ellátása tekintetében egyfajta sajátos, de nem parttalan mozgásteret eredményezett. A nemzetbiztonsági szakmai tevékenység pontos, jól körülhatárolt tartalommal működött. A KBH a bűncselekmények felderítése érdekében szűrő-kutató munkát³⁴ végzett, bűncselekmények gyanúja esetén pedig adatpontosítást hajtott végre. Indokolt esetben, a gyanú megalapozása, kiemelten a bizonyítékok beszerzése érdekében előzetes nyomozást folytathatott, amely egészen a bűncselekmény alapos gyanújának megállapításáig tartott.

Fontos kiemelni, hogy az MK KBH, nyomozó hatósági jogkörrel soha nem rendelkezett. Feladatai, amennyiben szükség volt az ilyen jogkörrel rendelkező szervezetek irányába történő becsatornázásra, a nyomozás elrendeléséig terjedtek.³⁵ Nem ez jelentette azonban az egyetlen garanciát a szervezet rendeltetésszerű működésére.

A hivatal a fentiek ellenére önálló költségvetési gazdálkodást folytató szervként a legkisebb éves költségvetéssel rendelkezett a titkosszolgálatok között. A költségvetés *Honvédelmi Minisztérium* fejezetén belül, a *Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálatok* cím alatt önálló alcímben szerepelt. A költségvetési felügyeletet – az általános szabályoknak megfelelően – a honvédelmi miniszter, illetve a Honvédelmi Minisztérium illetékes szerve látta el. A kormány a hivatal által végzett tevékenység jelentőségének és jellegének megfelelően növekvő mértékben igyekezett biztosítani a szakmai feladatok végrehajtását.

A törvényben rögzített feladatok végrehajtása érdekében a KBH kormányhatározaton alapuló kölcsönös együttműködést valósított meg a hazai nemzetbiztonsági szolgálatokkal. Szorosan együttműködött a rendőrséggel és más rendvédelmi szervekkel a bűnüldözés és a megelőzés területén. A KBH számos ország titkosszolgálatával – közöttük főként a katonai elhárító szervezetekkel – tartott fenn érdemi, a kölcsönös érdekekre épülő szakmai együttműködést. Különösen szoros volt az együttműködés a NATO Biztonsági Hivatal szerveivel, a tagországok és a NATO Békepartnerség nemzeteinek biztonsági szolgálataival. A KBH képviselői részt vettek a különböző NATO-rendezvényeken, -gyakorlatokon.³⁶

A társ nemzetbiztonsági szolgálatokhoz hasonlóan az MK KBH tekintetében két országgyűlési bizottság rendelkezett ellenőrzési jogkörrel. Az Országgyűlés Nemzetbiztonsági Bizottsága, az MK KBH esetében is ellenőrizte az alkotmányos, törvényes működést. A testület, a honvédelmi miniszter tájékoztatása alapján szerezhetett ismereteket az MK KBH tevékenységéről, továbbá az ország és a honvédelmi szféra biztonsági helyzetéről. A Nemzetbiztonsági Bizottság fentiekén kívül megkapta az MK KBH által, a kormány számára készített – nemzetbiztonsági kérdéseket érintő – értékeléseket és jelentéseket is. Az MK KBH főigazgatója fentiek mellett évente beszámolt a Nemzetbiztonsági Bizottság előtt.

³⁴ HETESY 2011, 14.

³⁵ DEZSŐ-HAJAS 2000, 92.

³⁶ IZSA 2003.

A nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvényben meghatározottak szerint a Katonai Biztonsági Hivatal parlamenti ellenőrzésében az Országgyűlés Honvédelmi Bizottsága is részt vett. A Honvédelmi Bizottság az ország védelmi képessége szempontjából ellenőrizte a nemzetbiztonsági feladatokat ellátó szolgálat általános tevékenységét. Ennek keretében a honvédelmi miniszter évente adott tájékoztatást a szervezet törvényben előírt feladatainak teljesítéséről. A főigazgató Honvédelmi Bizottság előtti beszámolójára, ugyancsak az éves periodika volt jellemző.

Az MK KBH megszüntetésére 2011. december 31-i hatállyal került sor.³⁷ Az önálló intézmény megszüntetésének körülményeiről hatástanulmány nem készült. A mintegy két évtizeden át működő szervezet jogutód nélkül szűnt meg. A katonai elhárítás, mint sokszor az elmúlt egy évszázad során, új szervezeti keretek között folytatta tovább tevékenységét. A régi-új modell létrehozásában a működési terület, tehát a katonai dimenzió egységesítése kapott hangsúlyt. A KNBSZ keretein belül folyó elhárító munka az elmúlt hét esztendőben önálló szakági irányítás mellett, de integratív közegben zajlik.

Összefoglaló gondolatok

A közelmúlt-történelem vizsgálatának nehézségét az adja, hogy az események és történések még elevenen élnek, gyakran még a ma embere is aktív részese azok alakításának. Különösen igaz ez egy titkosszolgálat esetén, amelynek bemutatása gyakran még több évtized távlatából is nehézségekbe ütközhet. Az állambiztonság és a nemzetbiztonság közötti átmenet időszaka minden szereplő, így a katonai elhárítás számára is rendkívüli horderejű változásokat hozott. Az elmúlt harminc évben, hasonlóan a nemzetbiztonsági szféra többi szereplőjéhez, a katonai elhárítás is számos átalakuláson ment át. Ezek között a legnagyobb horderejű természetesen a Katonai Biztonsági Hivatal megszüntetése volt. A katonai elhárítómunka közegét meghatározó nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvény ugyan több helyen módosult,³⁸ de az alapfeladatok jelentős többsége keveset változott az elmúlt harminc évben.³⁹ A katonai nemzetbiztonsági területet érintő tendenciákat vizsgálva nyugodtan kijelenthető, hogy napjainkban paradigmaticus változások zajlanak. Ezek éppúgy érintik a feladatrendszert, mint a titkos információgyűjtés eszközeinek és módszereinek alkalmazási közegét. A mai helyzet érdemi értékelésére valószínűleg csak harminc év távlatából nyílhat lehetőség. Térjünk rá vissza.

³⁷ 2011. évi CLXXI. törvény a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény katonai nemzetbiztonsági szolgálatok összevonásával kapcsolatos módosításáról, valamint az azzal összefüggő további törvényt módosításokról.

³⁸ SZENTGÁLI 2015, 80.; DOBÁK–KOVÁCS 2017, 190.

³⁹ A katonai elhárítás feladatrendszerét érintően a kibervédelem kapcsán fogalmazódtak meg új feladatok.

Függelék

A katonai elhárítás szervezetei a rendszerváltozástól napjainkig:

- Magyar Honvédség Katonai Biztonsági Hivatal (1990. február 14. – 1996. március 28.)
- Magyar Köztársaság Katonai Biztonsági Hivatal (1996. március 28. – 2011. december 31.)
- Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat (2012. január 1. –)⁴⁰

A szervezetek vezetői:

- Gubicza Jenő (1990. március 1. – 1990. szeptember 24.)
- Gyaraki Károly (1990. szeptember 25. – 1994. július 31.)
- Stefán Géza (1994. augusztus 1. – 2009. június 21.)
- Kovácsics Ferenc (2009. június 22. – 2010. június 5.)
- Domján László (2010. június 6. – 2011. november 30.)
- Kovács József (2011. december 1. – 2018. május 22.)
- Béres János (2018. május 22. –)

Felhasznált irodalom

BARÁTH Magdolna (2010): Az állambiztonságtól a nemzetbiztonsáig. In OKVÁTH Imre szerk.: *Állambiztonság és rendszerváltás. Közelmúltunk hagyatéka*. Budapest, L'Harmattan. 11–33.

DEZSŐ Lajos – HAJAS Gábor (2000): *A nemzetbiztonsági tevékenységre vonatkozó jogszabályok. Kommentár a gyakorlat számára*. Budapest, HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó.

DOBÁK Imre – KOVÁCS Zoltán András (2017): Korszakváltások a magyar nemzetbiztonsági intézményrendszerben. In FINSZTER Géza – SABJANICS István szerk.: *Biztonsági kihívások a 21. században*. Budapest, Dialóg Campus. 175–219.

FINSZTER Géza (1999): Ismét a nemzetbiztonságról. *Belügyi Szemle*, 37. évf. 4–5. sz. 5–19.

GYARAKI Károly – ÁRVAI Zoltán (2018): *100 éves az önálló magyar felderítés, hírszerzés és elhárítás 1918–2018*. Budapest, Zrínyi Kiadó.

HAJAS Gábor (1999): A nemzetbiztonsági szolgálatok szabályozása. *Belügyi Szemle*, 37. évf. 4-5. sz. 99–111.

HETESY Zsolt (2011): *A titkos felderítés*. Doktori értekezés. Pécs. PTE ÁJK DI. Elérhető: <http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/hetesy-zsolt/hetesy-zsolt-vedes-ertekezés.pdf> (2019. 12. 01.)

HORVÁTH Sándor (2014): „Apa nem volt komcsi” – a mindennapi kollaboráció és az ügynökkérdés határai. In HORVÁTH Sándor: *Az ügynök arcai – mindennapi kollaboráció és ügynökkérdés*. Budapest, Libri Kiadó. 7–37.

⁴⁰ Az integrált katonai szolgálat elhárító szakági vezetői: Horváth József (2012. január – 2013. április), Nagy József 2013. június – napjainkig).

- HÜLVELY Lajos (2016): A vegyes hadkiegészítési rendszertől az önkéntességig. In FÖLDESY Ferenc – KISS Zoltán – ISASZEGI János: *A Magyar Honvédség negyedszázada*. Budapest. Zrínyi Kiadó. 83–110.
- IZSA Jenő (2003): *Bemutakozik a Katonai Biztonsági Hivatal*. Budapest, MH Központi Nyomda.
- IZSA Jenő (2009): *Nemzetbiztonsági alapismeretek*. Budapest, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem.
- LENKEY László (2006): Katonák a drogfronton. *Szakmai Szemle*, 2. sz. 130–139.
- JAGADICS Péter – RAJOS Sándor – SIMON László – SZABÓ Károly (2018): *A magyar katonai elhárítás története 1918–2018, Az Evidenzbürotól a Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálatig*. Gyula, Metropolis.
- SZABÓ Károly (2008): A szervezett bűnözés és a nemzetbiztonsági tevékenység összefüggésének sajátosságai, különös tekintettel a Katonai Biztonsági Hivatal műveleti tevékenységére. *Felderítő Szemle*, 7. évf. Különszám. 103–110.
- SZABÓ Károly (2014): Hogyan dolgoznak a kémek? A hadsereg felkészítése a kémvédelemre. *Szakmai Szemle*, 3. sz. 16–33.
- SZENTGÁLI Gergely (2015): Csendben szolgálni. A magyar nemzetbiztonsági szektor helyzete és átalakítása 2010 és 2014 között. 2. rész. *Hadtudomány*, 25. évf. 3–4. sz. 77–90. DOI: <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2015.25.3-4.77>

Jogforrások

1995. évi CXXV. törvény a nemzetbiztonsági szolgálatokról. Elérhető: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99500125.TV#ljb28id2a4b> (A letöltés dátuma: 2019. 12. 01.)
2011. évi CLXXI. törvény a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény katonai nemzetbiztonsági szolgálatok összevonásával kapcsolatos módosításáról, valamint az azzal összefüggő további törvénymódosításokról. Elérhető: <https://net.jogtar.hu/getpdf?docid=A1100171.TV&printTitle=2011.%20%C3%A9vi%20CLXXI.%20t%C3%B6rv%C3%A9ny&targetdate=ffffff4&referer=-lawsandresolutions> (A letöltés dátuma: 2019. 12. 01.)